KAPITOLA I.
OCHRANA VĚŘITELE PROTI JEDNÁNÍ DLUŽNÍKA

1 Může věřitel odporovat právnímu jednání dlužníka, kterým zatěžuje svoji věc?

Při hledání odpovědi na první otázku se ukazuje, že řada nejasností není způsobena změnou právní úpravy, neboť problém odporovatelnosti právního jednání, kterým dlužník zatěžuje svoji věc, nebyl uspokojivě vyřešen ani před účinností nového občanského zákoníku. Lze poukázat na rozkol panující v předchozím období mezi doktrínou[1] a judikaturou.[2] Zároveň se však ukazuje, že některé závěry judikatury byly dříve dezinterpretovány.

Související ustanovení: § 589, § 595 obč. zák.

Doposud publikované názory

- ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Relativní neúčinnost – II. In: *www.pravniprostor.cz* [online]. Publikováno 14. 12. 2015 [cit. 2016-01-14]. Dostupné z: http://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/relativni-neucinnost-ii.

  Autorka uvádí, že jednáním, které zkracuje věřitele, může být nejenom jednání, kterým dlužník zcizuje svůj majetek, ale též např. zřízení služebnosti nebo reálného břemene ve prospěch třetí osoby.

- TROUP, Tomáš, RAKOVSKÝ, Adam. Odporovatelnost zástavního práva v prostředí insolvence a mimo ni aneb „Pozor, zákruta!“. *Obchodněprávní revue*. 2015, č. 2, s. 39 a násl.

  Autoři dávají přehled dosavadní judikatury (řešící případy dle občanského zákoníku z roku 1964), která nepřipouští, aby věřitel napadl odpůrčí žalobou zástavní smlouvu, a tvrdí, že judikatura se těchto závěrů podrží i nadále.

[1] Např. HULMÁK, Milan. Odporovatelnost právních úkonů v českém právu. In LAZAR, Ján. *Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie. VII. Lubyho právnické dni*. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 558; BEZOUŠKA, Petr. Komentář k § 42a. In FIALA, Josef et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 251.

[2] Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 12. 2009, sp. zn. 30 Cdo 366/2008, či rozsudek ze dne 19. 6. 2012, sp. zn. 21 Cdo 76/2011.

- PULKRÁBEK, Zdeněk. Komentář k § 589. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr et al. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419–654*. Praha: Leges, 2014, s. 820–821 [shodně též PULKRÁBEK, Zdeněk. Vyhlídky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*. 2013, č. 11, s. 381 a násl.].

  Autor uvádí, že ke zkrácení věřitele může vést též zatížení věci dlužníka zástavním právem, zadržovacím právem, věcným břemenem, nájmem, pachtem, výměnkem, případně zatížení jiným způsobem.

- LEBEDA, Martin. Komentář k § 595. In LAVICKÝ, Petr et al. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 2149.

  Doposud soudní praxe přistupovala k otázce zmenšení majetku ryze formálně a *de facto* se jednalo pouze o zcizení majetku. Udržení tohoto názoru považuje autor za značně problematické. S odvoláním na zásady, na kterých občanský zákoník stojí, píše, že je třeba uvažovat také o možnosti dovolat se neúčinnosti i jiných jednání dlužníka, která mají obdobný následek jako zcizení – připomíná, že jde zejména o zřízení zástavního práva či věcného břemene.

- TICHÝ, Luboš. Komentář k § 589. In ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef et al. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1493.

  Pouze z jednoho vyjádření lze usuzovat, že autor pojem krácení věřitele nevnímá úzce jako zcizení majetku dlužníka, píše-li, že příkladem krácení je mj. zatížení pohledávky.

Shrnutí publikovaných názorů

V publikované literatuře panuje názor, že právní jednání spočívající v zatížení majetku dlužníka je právním jednáním, které může být za splnění dalších zákonných podmínek napadeno odpůrčí žalobou ve smyslu § 589 obč. zák. Zároveň se však upozorňuje na to, že dosavadní judikatura tvrdí opak, když se z ní dovozují následující závěry: právnímu jednání, kterým bylo zřízeno věcné břemeno, není možné samostatně odporovat,[3] smlouva o zřízení zástavního práva není odporovatelným právním jednáním.[4]

Domnívám se, že z rozhodnutí Nejvyššího soudu týkajícího se věcného břemene však nelze dovodit tak paušální závěr. Skutkově šlo totiž o případ, v němž dlužník daroval svoji nemovitost a zároveň k ní zřídil věcné břemeno užívání ve svůj prospěch. Ke zkrácení věřitele tak došlo již na základě darovací smlouvy; výhrada věcného břemene v podobě užívacího práva je její součástí, není dalším právním jednáním. Nejvyšší soud tu správně potvrdil, že za splnění zákonných podmínek je možné prohlásit darovací

[3] Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 6. 2012, sp. zn. 21 Cdo 76/2011.
[4] Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 8. 2013, sp. zn. 21 Cdo 2041/2012 (R 18/2014).

smlouvu za neúčinnou, a tím se vůči věřiteli stane neúčinným i zřízení věcného břemene ve prospěch dlužníka.

Druhé rozhodnutí Nejvyššího soudu týkající se zástavního práva je komplikovanější. Soud argumentuje tím, že vznik zástavního práva nemá sám o sobě za následek zmenšení majetku dlužníka, a že dokud zástavní věřitel neučiní kroky směřující k tomu, aby se uspokojil ze zástavy, a tím zmenšil majetek dlužníka, nelze odpůrčí žalobu podat. Soud dále dovozuje, že ke zkrácení věřitele dochází až uplatněním práva zástavního věřitele na uspokojení jeho pohledávky ze zástavy na základě smlouvy o zřízení zástavního práva. Jeho jednání pak lze na základě odpůrčí žaloby prohlásit za neúčinné vůči věřiteli. Toto rozhodnutí má zásadní vadu v tom, že v rozporu se zákonem připouští podání odpůrčí žaloby vůči právnímu jednání jiného subjektu než dlužníka (případně osoby mající povinnost plnit za dlužníka).

Komentář

Samotným zatížením majetku dlužníka nedochází k jeho zmenšení. To je však nepodstatné (a potud je argumentace v rozhodnutí R 18/2014 lichá). Pro institut relativní neúčinnosti je rozhodné, zda zatížením majetku dochází ke zkrácení věřitele (§ 589 odst. 1 obč. zák.). Ke zkrácení věřitele přitom může dojít rozličnými způsoby, které nespočívají pouze v přímém snižování aktiv dlužníka (tedy tím, že z jeho majetku bylo něco zcizeno).

Vede-li zatížení majetku dlužníka k horšímu uspokojení věřitelovy pohledávky, nepochybně je tím tato pohledávka zkrácena. Zatížení majetku má přímý dopad do exekučního řízení, v němž se věřitel domáhá splnění své pohledávky – ztěžuje mu exekuční zásah. Důležité je, že věřitelovo *„právo domáhat se uspokojení pohledávky i z toho, co neúčinným jednáním z dlužníkova majetku ušlo“* (§ 595 odst. 1 obč. zák.) se neomezuje pouze na případy snížení aktiv jejich zcizením (tomu napovídá již obecně zvolený výraz „ujít“ ve smyslu „uniknout“). Zatížením určité dlužníkovy věci uniká z majetku dlužníka oprávnění, které nově svědčí oprávněnému ze služebnosti, zástavnímu věřiteli, nájemci apod. (majetek dlužníka je určitým způsobem omezen). Věřitel úspěšný s odpůrčí žalobou se může domáhat uspokojení své pohledávky z majetku, který je ve stavu, kdy z něj nic neušlo. V tom je patrný účel relativní neúčinnosti – dosáhnout toho, aby se vůči věřiteli obnovil stav dlužníkova majetku, jako by vůbec nedošlo k odporovanému jednání.

Například zatíží-li dlužník svůj pozemek služebností užívacího práva ve prospěch třetí osoby, zůstává taková služebnost v rámci nedobrovolné veřejné dražby dle § 56 odst. 1 zák. č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, nedotčena a přechází na nového nabyvatele – to má podstatný vliv na samotnou prodejnost pozemku a na jeho cenu. To samé platí i v rámci výkonu rozhodnutí dle občanského soudního řádu, není-li soudem rozhodnuto o zániku věcného břemene (§ 336a o. s. ř.). Prohlášení neúčinnosti smlouvy o zřízení služebnosti vede k tomu, že se věřitel může uspokojit na úkor oprávněného ze služebnosti, a majetek dlužníka tak podléhá výkonu rozhodnutí v tom stavu, jako by vůbec tato služebnost zřízena nebyla.

Na tento případ se lze podívat též optikou hodnoty majetku, resp. jeho obvyklé ceny (§ 492 obč. zák.). Zatížení určité věci z majetku dlužníka (ať již věcným břemenem, nájmem nebo zástavním právem aj.) snižuje obvyklou cenu této věci, a tudíž i majetku jako celku. Zde lze již dokonce hovořit o tom, že se majetek přímo zmenšuje (ke zmenšení majetku nedochází jen jeho zcizením, ale i tím, že se sníží jeho hodnota).

Obdobně lze argumentovat též ve vztahu ke zřízení zástavního práva.

Závěr

Právní jednání dlužníka spočívající v zatížení vlastní věci zkracuje věřitele, který má právo domáhat se, aby soud určil, že takové jednání není vůči němu právně účinné. Dosavadní judikatura však minimálně vůči zatížení zástavním právem vyslovila opačný názor a nelze předpovědět, zda od svých závěrů ustoupí.

2 Promlčuje se právo odstoupit od smlouvy?

Věřitel odstupuje od smlouvy uzavřené s dlužníkem zpravidla tehdy, je-li právní poměr mezi nimi narušen tak silně, že v jeho pokračování již nevidí další smysl. Je však toto věřitelovo oprávnění časově neomezené? Nebo jeho výkon podléhá určitým lhůtám? I v rámci druhé problematiky pozorujeme střet mezi doktrínou a judikaturou, která je v této záležitosti snad až příliš černobílá.

Související ustanovení: § 611, § 2001 obč. zák.

Doposud publikované názory

- WEINHOLD, Daniel. *Promlčení a prekluze v soukromém právu*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 45 a násl.

  Právo odstoupit od smlouvy autor řadí mezi práva uskutečnit právní jednání. Ta jsou promlčitelná, pokud je můžeme považovat za majetková práva (majetkový charakter přitom může být v právu „vnořen" – zkoumat je proto třeba, zda a jak se vykonání práva k uskutečnění toho kterého právního jednání projeví v majetkové sféře oprávněného). V případě práva odstoupit od smlouvy autor tvrdí, že se promlčuje.

- ŠILHÁN, Josef. Komentář k § 2001. In HULMÁK, Milan et al. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721–2054)*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1194.

  Autor se spíše kloní k závěru, že právo odstoupit od smlouvy se promlčuje, a to v obecné tříleté lhůtě. Píše, že striktně vzato nejde o majetkové právo v užším slova smyslu se všemi jeho atributy, avšak v širším smyslu ano, neboť zpravidla přímé majetkové dopady má a návaznost na realizaci, existenci a další uplatnění majetkových

práv lze identifikovat. Nakonec dodává, že z teoretického hlediska je však promlčení práva právně jednat sporné.

- LAZÍKOVÁ, Jarmila, ŠTEVČEK, Marek. Komentář k § 611. In LAVICKÝ, Petr et al. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 2179.

  Autoři nedávají žádný závěr, pouze konstatují, že v konkrétním případě může být problém v určení, zda právo odstoupit od smlouvy je právem majetkovým.

- TÉGL, Petr, WEINHOLD, Daniel. Komentář k § 611. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr et al. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419–654*. Praha: Leges, 2014, s. 909.

  Autoři uvádějí, že koncepce promlčení práva odstoupit od smlouvy je pochybná, neboť by bylo vhodnější, aby takové právo bylo vykonáno ve lhůtě bez zbytečného odkladu, jakmile se oprávněný dozví o důvodech pro odstoupení. Možnost vyčkávat tři roky, než uplyne promlčecí lhůta, je v rozporu s principem poctivosti.

- MELZER, Filip. Komentář k § 586. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr et al. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419–654*. Praha: Leges, 2014, s. 777.

  Podle autora se promlčují veškerá majetková práva, nejen práva na plnění (nároky), ale též tzv. kreační oprávnění, která spočívají v tom, že opravňují k bezprostřednímu působení na právní poměry v podobě vzniku, změny nebo jejich zániku. Mezi tato kreační oprávnění patří např. právo odstoupit od smlouvy.

- SVOBODA, Karel. Komentář k § 611. In ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef et al. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1–654)*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1536 a násl. (shodně též SVOBODA, Karel. K promlčení osobnostních práv a práva uskutečnit jednostranný právní úkon. *Právní rozhledy*. 2012, č. 21, s. 761 a násl.).

  Autor vychází z toho, že nejen majetková práva by měla být uplatňována v přiměřené době, přičemž přiměřenost lhůty lze zřejmě ztotožnit s promlčecí lhůtou. S ohledem na princip, že každý si má svá práva hájit především sám, zastává stanovisko, že právo odstoupit od smlouvy (potažmo každé právo jednostranně právně jednat) se promlčuje.

- DVOŘÁK, Bohumil. O žalobách na určení neplatnosti výpovědi. *Právní rozhledy*. 2012, č. 18, s. 632 a násl.

  Autor uvádí, že promlčení může podléhat pouze právo na určité chování *(dare, facere, omittere, pati)*, nikoliv kompetence, jež představuje zmocnění k další normotvorbě. Uplatnění kompetence může zákon omezovat pouze stanovením zvláštní prekluzivní lhůty; není-li jí, je trvání kompetence omezeno pouze trváním oprávněného subjektu a existencí právního stavu, jenž má být změněn nebo zrušen.

Shrnutí publikovaných názorů

Publikované názory s určitými výhradami akceptují, že se právo odstoupit od smlouvy promlčuje; toto řešení prosazuje i judikatura (viz níže). V literatuře rovněž zaznívají hlasy, které se kriticky vyjadřují tu k tomu, zda se vůbec jedná o majetkové právo, tu k délce promlčecí lhůty.

Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 4. 2. 2002, sp. zn. 33 Odo 755/2001, vyšel jako ze samozřejmosti, že právo odstoupit od smlouvy je právem, které podléhá promlčení. Případ byl zajímavý tím, že si strany ujednaly právo odstoupit od smlouvy až do okamžiku, než bude plněno. Soud dospěl k závěru, že takové právo se začíná promlčovat následující den po uzavření smlouvy. Došel tak k absurdnímu závěru, že strany si nemohou sjednat delší lhůtu k využití práva odstoupit od smlouvy, než je lhůta promlčecí, protože po jejím uplynutí může druhá strana vždy zabránit zrušení smlouvy námitkou promlčení.

Dále lze zmínit rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. 12. 2004, sp. zn. 33 Odo 633/2003, v němž už soud dokonce uvádí, že závěr o tom, že právo odstoupit od smlouvy je majetkovým právem, a tudíž se promlčuje, je v rozhodovací praxi přijímán zcela jednoznačně. Argumenty scházejí.

K dané problematice se Nejvyšší soud vyjádřil ještě v rozsudku ze dne 16. 1. 2007, sp. zn. 30 Cdo 2047/2006. Opět připomněl, že výše zmíněný závěr je v rozhodovací praxi přijímán zcela jednoznačně. Případ se ale od prvního liší, neboť zde šlo o právo odstoupit od smlouvy, které vzniklo z důvodu porušení smluvní povinnosti druhé strany.

Z pohledu do judikatury je zřejmé, že soudy nepochybují o promlčitelnosti práva odstoupit od smlouvy, ale nikdy se nezabývaly tím, zda se skutečně jedná o majetkové právo, nebo tím, zda tu nejsou dány jiné překážky, které by promlčení bránily. Ve starší literatuře se uvádí, že právo na odstoupení od smlouvy musí podléhat promlčení, neboť z hlediska právní jistoty je stěží únosné a žádoucí, aby toto právo mohlo být vykonáno bez časového omezení.[5]

Komentář

Právo odstoupit od smlouvy patří mezi relativní subjektivní práva, do subkategorie práv utvářecích. Tato oprávnění mezi stranami utvářejí právní stav (např. dojde ke vzniku nového práva, ke změně závazku, nebo k jeho zániku). Utvářecí právo není pohledávkou, nejedná se o právo na určité plnění, které by mohl dlužník uspokojit. Z toho např. vyplývá, že takové právo nemůže být samostatně postoupeno dle pravidel o postoupení pohledávky.

Jelikož zákon stanoví, že se promlčují toliko majetková práva, je třeba nejprve zkoumat, zda právo odstoupit od smlouvy je majetkovým právem. Majetkové právo je nej-

[5] Srov. ŠVESTKA, Jiří, ČEŠKA, Zdeněk, CHYSKÝ, Jiří. *Promlčení a prekluze v československém právním řádu*. Praha: Orbis, 1967, s. 40–41.

častěji chápáno jako právo, jehož předmětem je určitý majetek nebo plnění majetkové povahy. Majetkové právo však můžeme popsat i tak, že se jedná o právo mající určitou majetkovou hodnotu (je ocenitelné). Utvářecí právo, jakým je právo odstoupit od smlouvy, má jistě pozitivní majetkovou hodnotu, neboť následkem jeho výkonu zpravidla vznikají určité nároky. Majetková hodnota práva odstoupit od smlouvy se neukazuje v možnosti zrušit smlouvu, ale v účincích, k nimž vede.

Můžeme se na to podívat i obráceně – budoucí nárok vzniknuvší odstoupením od smlouvy nemá bez tohoto oprávnění žádnou majetkovou hodnotu. Právo odstoupit od smlouvy a budoucí nároky z toho vyplývající jsou tak od sebe majetkově neoddělitelné, lze říci, že právo odstoupit od smlouvy odvozuje svoji majetkovou hodnotu od budoucích nároků.

Právo odstoupit od smlouvy proto považuji za majetkové právo. Lze uzavřít, že právo odstoupit od smlouvy může podléhat promlčení. Tento závěr však neplatí bezvýjimečně a je třeba rozlišit přinejmenším dvě základní skupiny případů:

a) Odstoupení od smlouvy lze využít kdykoli, po celou dobu trvání závazku. Ať již jde o právo založené smlouvou nebo vyplývající ze zákona (např. odstoupení zákazníka dle § 2533 obč. zák.), nelze jeho využití omezovat promlčecí lhůtou, neboť by to vedlo k popření tohoto práva. Smlouva, případně zákon konstruují právo odstoupit od smlouvy jako právo trvající, jde o podobný případ, jako když dříve obchodní zákoník v § 387 odst. 2 stanovil, že se nepromlčuje právo vypovědět smlouvu uzavřenou na dobu neurčitou. Z tohoto důvodu je třeba důrazně odmítnout opačný závěr v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 4. 2. 2002, sp. zn. 33 Odo 755/2001.

b) Odstoupení od smlouvy je následkem určité právní skutečnosti, nejčastěji porušení smlouvy. Zde lze souhlasit s tím, že je v zájmu právní jistoty, aby takové oprávnění podléhalo určitému časovému omezení. Ostatně zákoník sám často požaduje, aby k odstoupení došlo v určité lhůtě (srov. § 2002 odst. 1 obč. zák. a v něm uvedenou lhůtu „bez zbytečného odkladu“). Tam, kde není žádná lhůta stanovena ani určena, přistupuje institut promlčení. Je však třeba si uvědomit, že se v jeho rámci mohou uplatnit i obecné korektivy (poctivost, zneužití práva, dobré mravy), neboť v některých případech by s nimi bylo v rozporu ponechat oprávněnému tři roky promlčecí lhůty k využití jeho práva.

Závěr

Právo odstoupit od smlouvy je právem majetkovým a zpravidla podléhá promlčení. Výjimkou jsou případy těch práv, která jsou jako trvající založena zákonem nebo smlouvou a nevznikají až jako následek další právní skutečnosti (nejčastěji porušení smlouvy).

V případě práva odstoupit od smlouvy, které se promlčuje, je třeba zkoumat, zda ještě před jeho promlčením není dán důvod pro aplikaci obecných korektivů výkonu práva (poctivost, zneužití práva, dobré mravy).